

Valachi Anna

A SZERELEM MŰVÉSZLELKŰ TUDÓSA

Ferenczi Sándor és a magyar írók

Az alábbi írás a FERENCZI SÁNDOR HAZATÉR című, miskolci nemzetközi konferencián, 2008 novemberében elhangzott előadás kibővített, szerkesztett változata. A FÜGGELÉK-ben olvasható, eredetileg német nyelvű leveleket, illetve képeslapot Sigmund Freud és Ferenczi Sándor írta Ignotusnak, s fia, Ignotus Pál hagyatékából kerültek Kiss Ferenc kéziratgyűjteményébe. Köszönet illeti a gyűjtőt, amiért lehetővé tette, hogy a leveleket publikálhassuk. A nehezen kiolvasható, gót betűs elemeket tartalmazó folyóírást Schulcz Katalin fejtette meg és fordította magyarra, ellátva a szöveget a megértést segítő jegyzetekkel.

*

Kevés orvos gyakorolt olyan elementáris hatást kora szellemiségére és szépirodalmi törekvéseire, mint Sigmund Freud és Ferenczi Sándor, akikről rengeteg újságcikk született – a vitairattól és a gúnyrajztól a mind elismerőbb méltatásokig –, s alakjukat nemcsak a zszurnaliszták és a fotósok, hanem a költők és a képzőművészek is megörökítették. Lassanként ikonszerű figurává váltak: nevük és arcuk egyet jelentett a pszichoanalízis ügyével és eszméivel. De sohasem lehetett őket összetéveszteni, hiszen életkorban, kedélyben, tudományos ambícióban, stílusban és szereplehetőségeikben is gyökeresen különböztek egymástól.

Freudtól nem lehetett elvitatni a prófétaszerepet. Ferenczi – aki amúgy is kissé megérezte át a ráismerés örömét – szükségképpen „követőként”, lelkes közvetítőként csatlakozott hozzá. Hamarosan Freud legkedvesebb tanítványa lett, olyannyira, hogy maguk is, mások is az apa-fiú kötelék analógiája szerint értelmezték kettejük viszonyát. Mindketten élethivatásuknak tekintették a tan tökéletesítését és népszerűsítését, potenciális mozgásterük azonban a közös ekliptikán mozgó Nap és Hold kölcsönhatására emlékeztetett. Erős Ferenc is ezt a rejtett metaforát alkalmazta: „*Ferenczi alakját egész életében Freud figurája világitotta meg, és ugyanő árnyékolta be.*”¹

Ez a különös – a távolit fölmagasztaló, a közelit inkább csak a hiánya révén tudatosító –, jelképes fény-árnyék váltakozás is szerepet játszhatott abban, hogy merőben másféle tisztelet járt ki Budapesten az osztrák és a magyar analitikusnak – és ez a megkülönböztetés mindmáig pontosan érzékelhető a Freud–Ferenczi viszonyról szóló irodalom vagy Kosztolányi és Karinthy pszichoanalízissel kapcsolatos írásai alapján. Ahhoz azonban, hogy föltárhassuk Ferenczi Sándor személyes szerepét a korabeli közgondolkodás és a magyar irodalom alakításában, az ismertnek vélt tények említésétől sem tekinthetünk el.

Köztudott például, hogy a Bécsben élő, presztízsére aggályosan ügyelő, távolságtartó Freudhoz már életében ódákat, magasztos hitvallásokat írtak a magyar költők és írók. Kosztolányi Dezső „*a hősi hetvenévesnek*” hódoló versét két évvel az ünnepelt kerek születésnapja után közölte a *Nyugat*,² József Attila pedig a lélekelemzés lírai fogalmát fogalmazta meg a *Szép Szó* Freud előtt tisztelgő, 1936. májusi számában.³

Az már kevésbé közismert, hogy Márai Sándor A LÉLEKIDOMÁR címmel méltatta Herczeg Ferenc nagy példányszámú lapjában a nyolcvanesztendő tudós érdemeit, aki „*rákénysze-*

ritette a XX. század emberét, hogy találkozzon és szembenézzen legveszélyesebb ellenfelével: önmagával”.⁴ Szilágyi Géza⁵ költő-hírlapíróról sem köztudott, hogy aktívan részt vett a pszichoanalitikus mozgalomban, rendszeresen levelezett Freuddal, magyarrá fordította írásait, s több alkalommal népszerűsítette személyét és tanait a *Pesti Napló*ban.

A bohémabb életvitelű, irodalmárokkal, zornalisztákkal, művészekkel barátkozó, kedélyes Ferenczinek inkább csak a halála után jutott ki az áhítatos tiszteletadásból. A tízes-húszas években többnyire Freud műveinek fordítójaként és szövegmagyarázójaként tekintettek rá az írók. Szívesen tanultak tőle vagy vitatkoztak vele – s a termékeny eszmecserék következtében merőben másképp kezdtek írni, mint azelőtt. A pszichoanalízis szelleme áthatotta a *Nyugat* első nemzedékéhez tartozó szerzők életművét – s ezt az elementáris hatást mindenekelőtt a hétköznapi érintkezés során könnyebben elérhető közvetítő idézte elő, aki maga is gyakran publikált. Kiterjedt kapcsolatrendszere következtében jól ismerte a helyi sajtóviszonyokat, s pontosan tudta, kit mire lehet fölhasználni a nemes cél érdekében.

1913. szeptember 23-án Ernest Joneshoz intézett levele tükrében képet alkothatunk Ferenczi szervezői zsenialitásáról. A bécsi Adler-kongresszusról szóló, Freudot támadó, Adlerrel szimpatizáló, „tendenciózus sajtótudósítások” közül a *Pester Lloyd*ban megjelent „értelmetlen, zavaros és rosszindulatú cikk”-et bírálva, lefegyverző hangnemben arra kérte Jonest, írjon pár sort barátjának, Vészi Józsefnek, a német nyelvű napilap főszerkesztőjének, és figyelmeztesse: ne közöljön le minden badarságot a pszichoanalízisről, amit elküldenek neki. Hozzátette: „Célszerű lenne azonban, ha nem mondaná meg neki, hogy az ötlet tőlem származik; legfeljebb azt, hogy ilyen ügyekben hozzám mint szakértőhöz fordulhat. Ha barátoságos hangnemben ír neki, megtisztelőnek és hízelgőnek fogja érezni.”⁶

Ferenczit bizonyára a *Pester Lloyd* konzervatív híre intette óvatosságra, amikor közvetítésre kérte Jonest, miután valószínűleg nem ismerte személyesen Vészit. Azt sem tudhatta, hogy az évekig Berlinben élő – és ott a *Jung Ungarn* című német nyelvű magyar folyóiratot megalapított Vészi József, Jókai Mór egykori barátja, a budapesti *Nyugat* szellemiségében szerkesztett kiadványában⁷ Ady, Babits, Mikszáth, Móricz, Molnár, Bródy, Reviczky, Róheim Géza és mások műveit közölte, sőt fiatalkorában maga is írt verseket, kisregényeket, berlini éveiben pedig németre fordította Katona József BÁNK BÁN-ját, amelyet „Beregi Oszkár kérésére Max Reinhardt elő is adott”.⁸

A pszichoanalízis hazai recepciójának elvi „tisztaságán” örökődő, taktikus Ferenczi úgy érezhette: kapcsolatépítési szempontból talán előnyösebb, ha köztisztületben álló külföldi kolléga hívja föl a főszerkesztő figyelmét a lap tévedéseire, egyúttal a téma legjobb hazai szakértőjének a személyére: azaz őrá.

Ferenczi ekkor már Jones terepismeretére is építhetett – hiszen az angol analitikus néhány hónappal korábban kiképző analízisben vett részt nála Budapesten⁹ –, s a neki írt levélben a *Nyugat* főszerkesztőjének emlegetésével a közvetett hízelgéstől sem riadt vissza: „Talán ráveszem majd Ignotust, hogy írjon egy választ arra a szennyíratra. (N. b. Ign[otus] sokat emlegeti és szeretné hamarosan viszonzlítani Önt. Ő a [buda]pesti meghódítottjai közé tartozik).”¹⁰ Ferenczi kétségkívül tudatában volt annak, hogy jelentékeny befolyást gyakorol a modern irodalom hazai orgánumára, s bármikor számíthat a főszerkesztő támogatására.

S valóban: Ignotus – aki maga is alapító tagja volt az 1913. május 19-én létrejött Magyarországi Pszichoanalitikai Egyesületnek – készségesen helyet adott lapjában az új „emberrézetet” hirdető írásoknak. Ferenczitől hét, pszichoanalízist népszerűsítő, részben irodalmi jellegű cikket közölt,¹¹ megnyitotta a *Nyugatot* a jó tollú pszichoanalitikusok

publikációi előtt¹² – Ferenczi könyvéről például Hollós Istvánnal íratott recenziót,¹³ ő maga pedig Freud önéletírásának fordítójaként is szerepelt a lapban.¹⁴

Nem Ignotus volt azonban az egyetlen „nyugatos” fró, aki nagyra tartotta és népszerűsítette a freudizmus megkerülhetetlen hazai szaktekintélyének tartott magyar orvost. Kosztolányi Dezső – aki még Ferenczinél is korábban, 1905 körül ismerkedett meg a pszichoanalízissel, amikor rövid ideig Bécsben járt egyetemre – a kor legnagyobb lángelméjének nevezte Freudot, s hazatérve az elsők között fedezte föl Freud magyarországi „nagykövetét”, Ferenczi Sándort, akit a fiatal Karinthyval és Füst Milánnal együtt „*afféle pszichoanalitikus magánképzés*” céljából is föl-fölkeresett.¹⁵ Hármuk közül Karinthy tollára illik leginkább az a versike, amelyben az ifjú poéták a mestertől hallott új tudományos fogalmakat halhatatlanították:

*„Eresz alatt fészkel
az ösztön,
gátlásomat Ferenczinél
hófehérre fűrösztem.”¹⁶*

Kosztolányi tisztelte-szerette a nyitott szellemiségű, rendkívül sokoldalú orvost, s igyekezett szélesebb körben, hírlapíróként is megértetni olvasóival a modern lélektan szempontjait. 1918 tavaszán ORVOSI KONZÍLIUM címmel hosszú, komoly interjút készített Ferenczivel az *Esztendő* című folyóiratba „*a háború és a béke kérdéséről*”.¹⁷ A „nagybeteg” emberiség jövőkilátásait firtató beszélgetés hangneméből ítélve Ferenczit már 1918-ban az első számú lélekismerőként tartották számon hazájában, aki a világ további sorsát eldöntő nagy kérdésekben is mértékadóan nyilatkozik. Amikor egy év múlva a Tanácskormány egyetemi tanárrá nevezte ki a világ első pszichoanalitikai tanszékének élére, itthoni hírneve már-már elérte az iskolaalapító Freudét – noha az „árúvédjegyet” változatlanul a bécsi mester neve hordozta.

Annak ellenére, hogy Ferenczi a pszichoanalízis budapesti iskolájának vezetőjeként szerzett nemzetközileg is jól csengő nevet, az előzményekről sem feledkezhetünk el. Jóval korábban jelen volt már publikációival a magyar nyelvű irodalmi és szakajtóban, mintsem Freudot olvasta volna. Ifjúkora óta fékezhetetlen tudományos kíváncsiság hajtotta az orvosi pályára, s akár önmagán is szívesen kísérletezgetett, hogy választ keresen a hétköznapi életben fölvetődő, sokakat izgató természettudományos és metafizikai jellegű kérdésekre. S mert elemi erejű közlésvágy müködött benne, tapasztalatait, magyarázatait nyomtatásban is közreadta; a szabadgondolkodás híveként, a felvilágosítók fanatizmusával át akarta formálni kora prüd szellemiségét.

Mészáros Judit terjedelmes kötetet állított össze azokból a – nagyon vegyes, de többnyire orvosi tematikájú – cikkekből, melyeket Ferenczi a *Gyógyászat* című szaklapban publikált 1897 és 1908 között.¹⁸

Érdeklődési körének tágasságát és polihisztorhajlamait jelzik témaválasztásai, melyek a turistaság lélektanától és a furunkulus gyógyításától kezdve meglehetősen extrém gondolatkísérletekig ívelnek: az alvajárástól, a spiritizmustól és „*a nők fiziológiai gyengeelméjűségétől*” kezdve egészen A SZERELEM A TUDOMÁNYBAN című, 1901-ben írt, ragyogó esszéjéig, melyben először értekezett „*a művészet és a lélektan egyenes ági rokonságáról*”.¹⁹

Az sem véletlen, hogy Ferenczi még jóval a *Nyugat* megindulása előtt, 1903 áprilisa és 1904 októbere között Bródy Sándor *Jövendő* című folyóiratában jelentette meg a nagyközönség érdeklődésére számot tartó „prepszichoanalitikus” írásait.²⁰ Az alkohol

mérgező hatásától a királygyilkosságokig, a mikrokozmosz csodáitól a hipnotizmus bírálatáig itt is rendkívül sokféle témáról publikált – feltűnő formai gondossággal, irodalmi igénytelenséggel fogalmazva meg mind ismeretterjesztő írásait, mind fordításait. (Két évtizeddel később, a *Pesti Napló* olvasói számára készült interjúban megvallotta: „*Fiatalabb éveimben nagy gondot fordítottam arra, hogy hogyan írok. Voltak, akik dicsértek érte, és tetszelegtem magamnak a jó stílusza szerepében. Ignotus egyszer azt mondta, hogy a stílusom nem valami híres; ezt a véleményt magamévá tettem, és egész figyelmemet a tartalomra fordítottam, másoknak engedve át a stílusztikai sikereket.*”)²¹ A XX. század első éveiben azonban még nagy gyönyörűségét lelta az írásban, mert a „*furor sanandi*”, a gyógyítás szenvedélye – mely kezdettől fogva tudományos érdeklődésének is motorja volt – gondolatai meggyőző kifejezésének vágyával párosult.

Publicisztikai működését kezdettől fogva a lapszerkesztőkhöz fűződő baráti kapcsolata alapozta meg. A *Gyógyászat* című orvosi közlöny főszerkesztője, Schächter Miksa – akihez 1897-ben egy automatikus íráskísérlete vezette el – szívesen helyet adott lapjában a kísérletező kedvű, fiatal ideg orvosnak, s konzervatív elvein felülemelkedve akkor is minden cikkét leköszölte, amikor Ferenczi már teljesen a pszichoanalízis hatása alá került – sőt más analitikusoknak (köztük Hollós Istvánnak, Lévy Lajosnak, Pfeifer Zsigmondnak, később Bálint Mihálynak) is nyilvánosságot biztosított.²²

A miskolci könyvkereskedő fia hazulról hozott műveltségét, kimagasló irodalmi, zenei, képzőművészeti tájékozottságát is kamatoztatta. A századfordulón megnyitott Erzsébet körüti rendelőjében éppúgy megfordultak írók, művészek, mint a szemközti Royal étterem vacsoraasztalánál és a társasági élet egyéb színterein. Ferenczi rendkívül kíváncsi természetű, intuitív észjárású, barátságos ember volt, akit különösen érdekelték a bonyolult művészelkek – nem véletlenül nevezték később „*a reménytelen esetek specialistájának*”. Szokatlan képzettársításait, merész ötleteit, nyughatatlan kísérletező kedvét saját kollégái – beleértve Freudot is – gyakran meghökkenéssel vegyes idegenkedéssel fogadták. A művészeket viszont éppen ez a provokáló-újító szellemű gondolkodásmód vonzotta – már csak azért is, mert Ferenczi nyíltan hirdette, hogy az irodalomból legalább olyan sokat tanult lélekgyógyászként, mint tőle az írók.

Ibsen iránti rajongásáról több írása tanúskodik. Már az 1901 márciusában publikált A SZERELEM A TUDOMÁNYBAN című írásában a nagy norvég író hősei tudományos megközelítésének szükségessége mellett érvelt.²³ Gyakran emlegette A TENGER ASSZONYA című Ibsen-drámát, amelyet 1901 szeptemberében a budapesti Nemzeti Színházban is bemutattak, s 1910-ben könyv alakban is megjelent.²⁴ Ferenczi bizonyára látta az előadást, hiszen a tenger, a szerelem, a születés és a halál gondolköre már a század első éveitől kezdve intenzíven foglalkoztatta a THALASSA majdani szerzőjét.²⁵ 1908. július 17-én kelt levelében például így írt Freudnak: „*Az elkövetkezendőkben Ibsen műveit szándékozom az Ön pszichológiája szempontjából kommentálni. Bámulatos, hogy Ibsen mennyi mindent megsejtett. A tenger asszonya pl. hasonlítható egy kényszerképzet pszichoanalitikus kezeléséhez. A többi műve is tele van találó sejtéssel és utalással. Mielőtt megismertem volna az Ön műveit, nem értettem igazán Ibsent, amint eddigi kommentátorai sem értik őt teljesen. Mellesleg ő sem értette teljesen önmagát.*”²⁶ Két évvel később arról tájékoztatja mesterét, hogy első Ibsen-témáját – A TENGER ASSZONYÁ-t – feljegyzések formájában részben már rögzítette, s ezúttal egy újabb dráma foglalkoztatja, mert egyik páciensének esete „*az utóbbi időben teljesen megvilágította Ibsen »Peer Gynt«-jét*”. Ugyanebben az 1910. február 16-án kelt levelében azonban azt is megvallja: „*Nagyon nehezen szánom rá magam, hogy irodalmi témához nyúljak.*”²⁷ S bár Freud válaszlevelében bátorítja: „*Önnek meg kell írnia egyszer Ibsen-tanulmányát*”²⁸ – a

levelezéskötet egyik jegyzetéből megtudhatjuk: „*Ferenczi nem írt külön munkát Ibsenről, az említett gondolat azonban több munkájában is fellelhető, így pl. a »Szuggesztió és pszichoanalízis« című tanulmányában, ahol az Ibsen-dráma tartalmát röviden össze is foglalja.*”²⁹

Egyik első, hosszabb lélegzetű értekezésének – mely 1911-ben, a *Huszedik Század* lapjain jelent meg – az ANATOLE FRANCE MINT ANALITIKUS³⁰ címet adta. A tíz évvel később Nobel-díjjal kitüntetett francia író BOLONDOK AZ IRODALOMBAN című tárcáját pszichoanalitikus nézőpontból elemezve megállapította: „*mennyire megegyezik az ő és a mi felfogásunk a funkcionális pszichózisok természetéről.*”³¹ France tudniillik így vélekedett az elmebajosokról: „*Bolondnak akkor nevezünk valakit, ha másképp gondolkodik, mint mi. Voilà tout! (Ez minden!)*”³²

Kísértetiesnek tekinthetjük Ferenczi témaválasztását, ha az utókor mindentudásával arra emlékeztetjük magunkat, hogy élete utolsó éveiben ő maga is megkapta kollégáitól a másképp gondolkodókat sújtó, megsemmisítő stigmát, s éppen Ernest Jones volt az, aki számtalan kiadást megért, magyarul is olvasható Freud-életrajzában³³ gondoskodott arról, hogy Ferenczi technikai újításait egy elborult elme hóbortos ötleteiként tüntesse fel, lerombolva a gyógyításra fölesküdt Ferenczi szakmai nimbuszát és érdemeit.

A *Nyugat* olvasói előtt 1912. július 1-jén bemutatkozó írásában Ferenczi megint csak olyan tárgyat választott, amely mintegy megelőlegezte majdani konfliktusát – ezúttal saját mesterével. Schopenhauernek Goethehez írt, Oidipusz sorsával példálózó, tiszteletteljes hangú levele szerinte „*úgy hangzik, mint valakinek egy olyan tekintélyesebb idősebb férfőhöz szóló köszönete, kiből, azt reméli, a rég keresett pártfogót találta meg, vagyis az apát újra feltalálta. [...] Ám az Ödipusz-mítosz idézését olybá is lehet venni, mint tudattalan reakciót ez ellen az apának szóló – talán túlságos föllengzően sikerült – háládatosság ellen, mely a fiúnak az apával szemben való, alapjában mindig kétértékű (ambivalens) lelki hajlandóságából az ellenséges indulatokat juttatja szóhoz. E mellett szól az is, hogy a levél, vége felé, mind büszkébb és öntudatosabb.*”³⁴

Noha Ferenczi akkor is tiszteletteljes hangon kommunikált Freuddal, amikor élete utolsó éveiben, a kétoldalú, szeretetteljes, gyöngéd terápiával kísérletezve kiváltotta mestere rosszállását – az 1932-ben írt, de csak halála után több mint hatvan évvel kiadott KLINIKAI NAPLÓ³⁵ Freudot kritizáló bejegyzéseiből visszakövetkeztetve nagyon is szembezőkő, milyen kifinomult érzékkel fedezte föl már kapcsolatuk harmonikus kezdetén a német filozófus levelének szövegében rejlő ambivalens tartalmat. Hiszen az önállósodás késztetése, az apaimágóról való leválás vágya nyilván akkor is mélyen benne rejtőzött, amikor még maga igyekezett szobrot faragni mesterének.

Mindez arra utal, hogy a Karinthy megfogalmazta „*nem mondhatom el senkinek, elmondom hát mindenkinek*” típusú, rejtett önkifejezés lehetősége miatt is kultiválhatta az irodalmi témákat.

A Ferenczi körül kibontakozó kultusz éltetői azok az írók, költők, szerkesztők voltak, akikkel a kávéházban vagy vacsoraasztalnál vitatkozott – vagy akiket kezelte. Ignotus a század elején egyik első páciense volt; s később az orvos-beteg viszony mozgalmi szolidaritássá és termékeny munkakapcsolattá alakult át. Bensőséges barátság fűzte Bródy Sándorhoz is, akit határozottan orvosi talentumnak, a „*lélek ismerőjének*” tartott, s akivel hosszú barátságuk alatt leggyakrabban „*a nemi élet lélektanáról*” szokott eszmét cserélni. A *Színházi Élet* 1918. karácsonyi számában publikált portréban Ferenczi így jellemezte íróbarátját: „*Bródy Sándor pillanatok alatt átlátja a situációt, belenéz és belelát a dolgok gyökerébe, és amikor mondok neki valami újságot, a következő pillanatban már megérzi,*

*ami jön, és nem én vagyok, aki tanít, hanem átalakulok tanítvánná, és hallgatom Bródyt, ahogy mesél arról, amire okoskodás által rájött.*³⁶ Ferenczi ezúttal is szavakkal gyógyította az ötvenöt esztendeje terhétől szenvedő, elmagányosodó író, éppúgy, mint Bródy 1905-ös, sikertelen öngyilkossági kísérlete után, amikor napokon át az ágya mellett ülve arról igyekezett meggyőzni a megmentett kedélybeteget, hogy „*az élet szép*”, és érdemes folytatni.³⁷

Az íróbarátokkal való intenzív szellemi kapcsolat az ő érdeklődésén-tájékozódásán is nyomot hagyott. Freudnak olykor beszámolt szakmailag hasznosíthatónak vélt irodalmi olvasmányairól: magyar szólásokat, népdalokat, találós kérdéseket tartalmazó gyűjteményeket tanulmányozott,³⁸ és egy ízben a magyar álmoskönyv előkészületeiről is említést tett mesterének.³⁹

Érdekes tetten érni, hogyan tükröződtek vissza olvasmányai előadásaiban, amelyeket később nyomtatásban is közreadott. 1923 februárjában a Kassai Magyar Orvosegyesület meghívására előadást tartott a pszichoanalízisről olyan kollégáknak, akiket arról igyekezett meggyőzni, hogy „jó pap holtig tanul” – s másképp kell viszonyulniuk a neurotikus panaszokkal hozzájuk forduló pácienseikhez, mint ahogy az egyetemen kiképezték őket a gyógyításra. Érvelésébe újra meg újra beleszótt az empátia, az intuíció, a művészi orvoslás fontosságát. „*A lélektan tulajdonképpen művelői a szépirodalmi írók voltak*” – ismeltelte ezúttal is A SZERELEM A TUDOMÁNYBAN megírása óta állandósult vesszőparipáját.⁴⁰

Krúdy Gyula, aki nem páciensként, hanem az álomfejtés iránt érdeklődő íróként gyakran töltötte együtt estéit Ferenczivel a Royal éttermében, csöndesen poharazva a bort és az új tudást – az 1919-ben megjelent ÁLMOSKÖNYV bevezetőjében tudományos forrásként hivatkozott ezekre az eszmecestrékre.⁴¹

Karinthy Frigyes – mivel maga is amolyan mesterpukkasztó „enfant terrible”-nek számított az irodalomban, mint Ferenczi a pszichoanalitikus mozgalomban⁴² – a rá jellemző csúfolódó iróniával írt a mélylélektanról és művelőiről. Freudot és Ferenczit éppúgy parodizálta, mint az ÍGY ÍRTOK TI modelljeit.⁴³ A jó humorérzékű Ferenczi csak akkor bántódott meg, amikor a *Világ* 1923. december 23-i számában elolvasta Karinthy A MACBETH-JÓSLAT LÉLEKTANA ÉS ERKÖLCSTANA című cikkét, amelyben a szerző az önbeteljesítő profécia működéséhez hasonlította a lélekelemzést, attól tartva, hogy az ösztönök felszabadításának programja az irracionális erők elszabadulásának is utat nyithat. Ferenczi a jelek szerint könnyebben viselte a pszichoanalízist ért külső támadásokat, mint az értők kételyét, akárcsak Freud; a *Nyugatban* közölt válaszcikkében nem titkolt szemrehányással emlékeztette egykori lelkesültségére a Freud tudományából kiábrándulni látszó író.⁴⁴

Ferenczi maga is kételkedő gondolkodó volt (erre vall, hogy THALASSA című főművének kéziratát tíz esztendeig a fiókjában őrizte, s csak akkor szánta el magát a kinyomtatására, amikor Freud is megerősítette abban, hogy a korabeli tudományos gyakorlatban szokatlan analógiás metodikát követve nem csupán szellemes művet alkotott, hanem valóban közel jutott az igazsághoz).⁴⁵ De fontos volt számára az elbarátság és a hűség. Örömmel fejezte ki háláját és nagybecsülését pártfogóinak és híveinek, akik megértették és fölkarolták a pszichoanalízis kezdetben sokat támadott mozgalmát: Schächter Miksának⁴⁶ éppúgy, mint Bródy Sándornak⁴⁷ – s kiváltképp Ignotusnak.

Ötvenötödik születésnapja alkalmából 1924 decemberében különszámmal köszöntötték a *Nyugat* írói az 1919 óta bécsi emigrációban élő alapító főszerkesztőt. Ferenczi IGNOTUS – A MEGÉRTŐ című, nosztalgikus hangú, köszöntő levelében a közös ügyet fölkaroló barátnak kijáró meghittséggel üdvözölte.⁴⁸ A honvágy gyötörte Ignotusnak szük-

sege is volt a gyógyító szavakra, mert – Angyalosi Gergely véleménye szerint – Dóczy Jenő különlenyomatban is megjelent, elmélyült elemzésén⁴⁹ kívül a *Nyugat* összes szerzője-szerkesztője csak gesztusértékű muszájzérésből írta meg a maga üdvözlő szövegét, „magyarán mondvá: lerázták magukról a feladatot”.⁵⁰ Ha azonban végigolvassuk az Ignotus-szám írásait, feltűnik, hogy Karinthy is belopta Ferenczi cikke címét saját emlékezésébe: „ki tudná méltóbban ünnepelni, érteni, megérteni Ignotust, a költőt, mint Ignotus, a Megértő, ha történetesen testben is két ember a kettő?”⁵¹ – ez pedig arra utalhat, hogy időközben kibékült Ferenczivel, s föltehetőleg már saját cikke megírása előtt olvashatta az orvos Ignotus-köszöntőjét. Ferenczi valószínűleg a „Macbeth-vita” idején sem gondolta, hogy Karinthy elfordult a pszichoanalízistől – hiszen nem nehéz fölfedezni a Thalassa-teória ihletését az író CAPILLÁRIA⁵² című regényében.⁵³

Ferenczi a napisajtót is fontos fórumnak tekintette. A *Jövendőtől* való távozása után – Zsoldos Sándor kutatásai szerint – „Az Ujság című napilapban jelentek meg cikkei majdnem heti rendszerességgel”.⁵⁴ (Egyelőre csak töredékét tárták föl a kutatók bőséges publicisztikai tevékenységének.⁵⁵ Biztosra vehető, hogy széles körű ismeretsége következtében sokkal több lapba írt, mint gondolnánk, s amit ismerünk hírlapi munkásságából, az csak az a bizonyos „jéghegy csúcsa”. Közlésre kész kéziratban maradt fenn például Somlyó Zoltán hagyatékában egy Ferenczivel készült beszélgetése,⁵⁶ de nyomtatásban még nem akadtak a nyomára. Talán meg sem jelent.)

Ahogy Ferenczi népszerűsége növekedett, mind többen kértek tőle interjút vagy szakértői véleményt. A Supka Géza alapította *Literatúrában* is több cikkét és nyilatkozatát találta meg Zsoldos Sándor.⁵⁷ Az *Est*-lapok mind a modern lélektan tudományát, mind művelőit népszerűsítette. Freud – valószínűleg az ott dolgozó Szilágyi Géza közvetítésével – rendszeresen publikált a *Pesti Naplóban*,⁵⁸ ahol személyéről, nézeteiről, tudományos pályája állomásairól is gyakran olvashattak a budapestiek.⁵⁹

Amikor magyarul is megjelent Ferenczi nagy visszhangot kiváltó tudományos víziója, a *KATASZTRÓFÁK A NEMI MŰKÖDÉS FEJLŐDÉSÉBEN* című könyve, a *Pesti Napló* – Hermann Lipót Ferenczi-portréjával illusztrált – hosszú interjúbán beszéltette az orvost „a szerelem végső titkairól”.⁶⁰ Két évvel később pedig, amikor Freud Goethe-díjat kapott, Bálint György a *Pesti Naplóban* megjelent cikkében Ferenczi Sándor vélekedését is közölte 75 éves mesteréről. Ebben a tudósításba ékelt interjúbán – melyben a szegény sorsú betegek számára felállítandó pszichoanalitikus rendelő nagy tervét is megemlítette Ferenczi – a szépirodalomra gyakorolt nagy Freud-hatásról így nyilatkozott: „*azt hiszem, óvatosságnak kell lenniünk az úgynevezett freudista regénnyel szemben, mert a pszichoanalízis meglehetősen kézenfekvővé tett egy bizonyos lélekábrázoló irodalmi mechanizmust, amit azután írók úton-útfélen könnyűszerrel alkalmazhatnak – egészen klisészerűen. A szabad asszociáció, ami a pszichoanalízis lényege, nem vihető át minden további nélkül az irodalomba. James Joyce Ulyssesében ezt csak keretnek használta fel, amibe saját jelentős irodalmi mondanivalóját helyezte. Ez így helyes is.*”⁶¹

Újra bebizonyította, hogy nemcsak a magyar, hanem a külföldi szépirodalmat is behatóan ismeri – nem is hagyták nyugton a szakvéleményére kíváncsi lapszerkesztők. A *Toll* újságírója 1932-ben arra szeretett volna lélektani magyarázatot kapni tőle, miért tüzdelte tele Herbert Lawrence *LADY CHATTERLEY KEDVESE* című regényét obszcén szavakkal. Ekkor azonban Ferenczi – arra hivatkozva, hogy túl kevés művet olvasott az írótól, és nem ismeri eléggé az élettörténetét – nem vállalkozott a feladatra.⁶² (Pedig maga hozta haza egyik külföldi útjáról Lawrence hazájában „szeméremsertő”-nek kikiáltott és elkobzott regényét, amelyről Kosztolányinak is sokat mesélt⁶³ – és amely kihagyásos, szelídített szöveggel jelent meg magyar fordításban a harmincas évek elején.)⁶⁴

Az orvos váratlan halála idézte elő a nagy fordulatot, amikor a pszichoanalízis legjobb hazai szakértője után Ferenczi Sándort, az embert is fölfedezték. Valamennyi napilap meggyászolta a hatvanéves korában elhunyt Ferenczit.⁶⁵ Az íróbarátok személyes vesztésékként élték meg a tragédiát. Ignotus a *Magyar Hírlapban* megjelent nekrológiájában barátságuk történetéről – félbeszakadt analíziséről, reggelbe nyúló délutáni-esti eszmecseréikről, sőt kétszemélyes gondolatátviteli kísérleteikről – is megemlékezett, s „orvos-ság-orvos”-ként jellemezte Ferenczit, aki emberként hatott a másik emberre, ebben állt gyógyításának a titka.⁶⁶

Karinthy – aki huszonegy évvel azelőtt Ferenczinek ajánlotta *FELKELÉS*⁶⁷ című humoros monológját, melyben a kirokiírás sürgető feladata elől alvásba és zűrzavaros álmodozásba menekülő, a vekker csörgésére sem ébredő író a Ferenczitől tanult fogalmakat hasznosította – ezúttal a *Pesti Naplóban* búcsúztatta Ferenczit, megint a maga módján. Mondandóját ezúttal is az *elavulás* motívumára építette, hogy az „*altató és ébresztő tudomány*”-ról folytatott egykori vitájukat is belefoglalja fájdalmas hangú emlékcikkébe.⁶⁸

Márai Sándor két nekrológot is írt: egy rövidebb méltatást az *Ujságban*,⁶⁹ majd egy sokkal személyesebb hangút, felháborodottat a *Brassói Lapokban*: „*Ferenczi halála egészen primitíven hatott rám: nem hittem el. [...] gyermeki elképzelés volt bennem, hogy éppen ő kitalált valamit, reá nem érvényes, ő majd csak akkor hal meg, amikor akar. Úgy tudtam, még nem akart.*” Intim személyes információit is megosztotta olvasóival. Megtudta ugyanis: Ferenczi megparancsolta egyik családtagjának, „*ha véletlenül meg találna halni, ne higgyék el rögtön, hanem rázzák meg erősen... Ennyit tartott a testről; mint egy rossz óráról, amely néha megáll, s csak rázni kell, hogy megint ketyegni kezdjen*”. Ez az epizód adott alkalmat az írónak, hogy analizálja önmagát, miért sértette annyira Ferenczi halálhíre: „*Talán csak rosszul rázták.*”⁷⁰

Kosztolányi a *Nyugatban* eleven hatást keltő portrét rajzolt barátjáról, akinek eltűntével üresebbé-szintelenebbé vált a világ. „*Állandóan valami lázas nyugtalanság volt benne, valami gyermeki kandiság, valami mohó érdeklődés. [...] A társaságban társasjátékokat játszott. Érdekelte a nyelvészet, a színház, az ötlet, a pletyka, minden, ami emberi. [...] Betegségén az alkalmazottjával, egy vidéki leánnyal abban versenyzett, hogy ki tud több magyar nótát élelnelni, és büszkélkedett, hogy ő győzött. Az embert – önmagát is – rejtélynek tekintette, melyet nem lehet egy-két lélektani képlettel kifejezni. [...] Egyszer rányitottam, a dolgozószobájában ült a kereveten, teljesen felöltözve, és mezítláb a talpát simogatta a két tenyerével. A Babinkszky-reakciót próbálta ki önmagán. Mindent önmagán próbált ki, a testén vagy a lelkén, csak aztán hitte el. Nem közölhetek vele olyan valószínűtlennek tetsző állítást, hogy ne keresse benne a valószínűt, s nem közölhetek vele régóta elfogadott, tankönyvekben szereplő »igazság«-ot, hogy edzett szellemével ne kételkedjék benne. Utóbb gyakran hangsúlyozta, hogy csoda a tudattalan, a léleknek az az óriási része, mely előttiünk sötét, de a tudat, a léleknek az a csekélyke része, mely teljes fényben van, talán még nagyobb csoda.*”⁷¹

Mind a szavakkal rajzolt portrék, mind Székely Aladár művészi arcképe a születésnap meglepetésnek szánt emlékkönyv⁷² élén immár személyes mivoltában idézte meg a pszichoanalitikus mozgalom legeredetibb egyéniségének alakját, s magasztalta érdemeit. A legkedvesebb, „tékozló fiát” gyászoló „*atya*” – aki a születésnap kötetbe nyilván nem írt volna köszöntőt – nekrológiájában más dimenzióba helyezte korábbi elvi ellentéteiket, s a kötet bevezetőjében leírta azt a mondatot, melyet oly szívesen hallott volna életében a megboldogult: „*tanítványává tett minden analitikust*”⁷³ – hozzáfűzve: „*Nem hihető, hogy tudományunk története meg fog feledkezni róla.*”⁷⁴

Freud proféciaja óriási fáziskéséssel igazolódott. A halott Ferenczi művei csaknem fél évszázadig tartó tetszhalálra ítéltettek. Jones rágalmái – amelyeknek minden fórumon és Freud-életrajzában is hangot adott – hosszú életűnek bizonyultak. A második világháború, a zsidóüldözés, a budapesti analitikusok emigrációja, majd a békekötés után az itthon maradottak szakmai ellehetetlenülése – mind-mind az erőszakos felejtés tendenciájának kedvezett. Az ötvenes években Freud és a pszichoanalízis neve Magyarországon tabuvá vált. A különös napfogyatkozást ezúttal a csillagok mozgását is megszabni vágyó földi akarat idézte elő, amely persze nem tarthatott örökké – ám az évtizedekig tiltott, majd túrt tudomány rehabilitációs folyamata túlságosan lassan ment végbe.

A hatvanas években már újra lehetett írni Freudról, Ferenczit azonban senki sem emlegette – Dénes Zsófia írónon kívül, aki unokahúga volt, s a hetvenes években közreadott írásaiban nemcsak Freudról és a pszichoanalitikusok körében szerzett élményeiről, hanem Ferenczi személyiségéről, orvosi gyakorlatáról, kísérletező szenvedélyéről s egykori közös gondolatátviteli kísérletükről is beszámolt.⁷⁵

A nyolcvanas évek elején – a külföldi Ferenczi-reneszánsz nyomán – lassanként itthon is fölfedezték a „*pszichoanalízis anyjaként*” elnevezett⁷⁶ magyar orvos méltatlanul elfeledett-eltetett életművét. A kutatók buzgalmának köszönhetően egyre több publikációja válik közismertté⁷⁷ – a Freud–Ferenczi-levelezéskötetektől pedig nemcsak a pszichoanalízis fejlődéstörténete, hanem a két fő mozgalmár: Freud és Ferenczi egymás tükrében formálódó önarcképe is kirajzolódik – természetes létformájában: az egymást inspiráló közös gondolkodásban.

FÜGGELÉK

Sigmund Freud és Ferenczi Sándor levele(i) Ignotusnak

Schulcz Katalin fordítása

1

(Képeslap, nyomtatott felirata szerint az adriai Brioni szigetén található Hotel Carmen teraszát ábrázolja. A címzett Ignotus, a lapot a Magyar Hírlap szerkesztőségébe [Budapest, Báthory utca 3.] küldték.)

Kedves Barátom,

Úgy gondolunk Rád, mint a Budapesti Csoport [egyetlen] tagjára.⁷⁸

Ferenczi

Dr. Rank

Freud

914. IV. 11.

2

(Freud levele Ignotushoz, fejléces levélpapíron; a bal felső szélén előre nyomtatva: Dr. FREUD. Ezzel egy sorban jobbra: WIEN, IX. BERGGASSE 19. A dátum kézírással a cím fölött.)

17. 1. 22.

Igen tisztelt Uram

Most örülök, hogy bátorkodtam szólni folyóiratának elmaradása miatt. A honorárium már dec[ember]-ben megérkezett. A tanulmányomból ebben a formájában egy szót sem értek,⁷⁹ de örömmel hallom, hogy tetszett, meggyőzőnek találta. Amíg engem így elhalmoz a dicséretével, még ha ez csökken is valamelyest, kitűnően megleszünk majd egymással.

Ha Bécsbe jönne, ne mulassza el valóra váltani az ígérését.

Ön Ferenczitől hallotta, hogy a Harmonia felkért, tartsak egy előadást Önöknél B[uda]pesten. Végül igent mondtam, de az eseményt tavaszra halasztottuk. A ΨA⁸⁰ témájáról rendkívül nehéz idegen embereknek egy órában valami olyasmit mondani, ami kielégítő hatást kelthet.

Szívélyes üdvözlettel
Az Ön
Freudja

3

(Freud levele Ignotushoz, fejléces levélpapíron; bal felső szélén előre nyomtatva: PROF. Dr. FREUD. Ezzel egy sorban jobbra: WIEN, IX. BERGGASSE 19. Kézírt dátum a cím fölött.)

17. 6. 22.

Igen tisztelt Uram

Önnek valóban nincs köszönnivalója. Engem viszont annál inkább hálára kötelez, hogy közli velem az ötleteit, ha nincs jobb dolga, mint hogy a ΨA-en járjon az esze. Míg a „morálszadista” [fogalma] változtatás nélkül elfogadható, az „autoszadista” [fogalma] ellen az a kifogásom, hogy ennek az összetételnek a közkeletű használata nem az Ön által vélt jelentéssel ruházná fel, hanem más értelmet adna neki.

Az igazi autoszadista éppen az arte legis mazochista volna, [aki] szadista módon fordul saját maga ellen, vagy élesebb megfogalmazásban, először is az önkínzó, aki még tudja nélkülözni az idegen szubjektumot, olyan szadista, aki tulajdon személye ellen fordítja a szadizmust.

Tudja-e, hogy július 1-jétől, legalábbis mint vendég, magyar leszek? Ferenczi beutalt a Csorba-tóhoz.⁸¹ Lehetséges, hogy ez majd közelebb hoz bennünket egymáshoz?

Szív[élyes] üdvözlettel
Az Ön odaadó
Freudja

Jegyzetek

1. Erős, 2004. 41.
2. *„Zavart költők, ki meri őt dicsérni, / ki élettani bábként / látja mindünk / üvegerünkben kék és piros vérrel? / Én, én merem a hősi hetvenévest, / káromkodó, agg / szájának dicsőség. / Föld, tartsd erősen legnagyobb fiad.”* Kosztolányi Dezső: VERSSOROK. FREUD. *Nyugat*, 1928. 6. sz. I. kötet, 419.
3. József Attila: AMIT SZÍVEDBE REJTESZ. A 80 ÉVES FREUD SZÜLETÉSNAPIJÁRA. *Szép Szó*, 1936. május. 211.
4. Márai, 1937. 90.
5. Szilágyi Géza (1875–1958) költő, újságíró, Ferenczi pácienseként vált a hazai pszichoanalitikus mozgalom aktív tagjává. Tudományosan képzett riporter és pszichoanalitikus orientációjú irodalmár volt. Költőként „a magyar Baudelaire”-ként emlegették merész hangú, a nők nemi kizsákmányolását bíráló perditaverseiért, amelyekben a freudi lélekelemzés kulcsfogalmait is alkalmazta. Személyesen ismerte Freudot, magyar és német nyelven számos pszichoanalitikus témájú írást publikált, köztük a VAJDA JÁNOS POKLA című patográfiát, mely a Ferenczi halála után kiadott emlékkönyvben jelent meg (LÉLEKELEMZÉS, 1933. 249–265.).
6. Ferenczi–Jones, 2008. 82–83.
7. Lásd: Széchenyi Ágnes: A JUNG UNGARN ÉS A NYUGAT. Előadás 2008. október 8-án, a Petőfi Irodalmi Múzeumban, az MTA Irodalomtudományi Intézete, az ELTE BTK Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézete szervezte *Nyugat*-konferencián.
8. Széchenyi, 2008. 260.
9. Lásd: Erős–Székács, 2008. 58.
10. Ferenczi–Jones, 2008. 82–83.
11. Dr. Ferenczi Sándor írásai a *Nyugat*-ban: SCHOPENHAUERNAK GOETHÉHEZ ÍRT EGY LEVELE, PSZICHOANALITICUS NÉZVE. 1912. (5), 13; II, 43–49.; A PSZICHOANALÍZISRŐL S ANNAK JOGI ÉS TÁRSADALMI JELENTŐSÉGÉRŐL. 1913. 22. sz. (6), I, 704–711.; A VESZEDELMEK JÉGKORSZAKA. 1914. (7), 16–17; II, 268.; A MESE LÉLEKTANÁRÓL. (VÁLASZ LESZNAI ANNA CIKKÉRE.) 1918. (11), 17; II, 376–377. Kötetben: Erős, 2000. 58–59.; A MECHANIKA LELKI FEJLŐDÉSTÖRTÉNETE. KRITIKAI MEGJEGYZÉSEK ERNST MACH EGY TANULMÁNYÁHOZ. 1918. (11), 19; II, 487–494.; PSZICHOANALÍZIS ÉS TÁRSADALOMPOLITIKA. 1922. (15), 8; I, 554–555.; ALTATÓ ÉS ÉBRESZTŐ TUDOMÁNY. (LEVÉL KARINTHY FRIGYESHEZ.) 1924. (17), 1; I, 72–73.; IGNOTUS – A MEGÉRTŐ, 1924. (17), 23; II, 23.
12. Hollós István: EGYVERSMONDÓ BETEGRŐL. (1914. I. 333–340.), NEMZETI GÉNIUSZ ÉS PSZICHOANALÍZIS (1929. I. 195–200.), A PSZICHOANALÍZIS MINT MÓDSZER – HERMANN IMRE KÖNYVE (1933. II. 87–88.), Róheim Géza: ÁDÁM ÁLMA (1934. II. 323–325.).
13. Hollós István Ferenczi Sándor könyveiről: LÉLEKELEMZÉS. ÉRTEKEZÉS A PSZICHOANALÍZIS KÖRÉBŐL. – IDEGES TÜNETEK KELETKEZÉSE ÉS EGYÉB ÉRTEKEZÉSEK A PSZICHOANALÍZIS KÖRÉBŐL. Budapest, 1914. Dick Manó Kiadása (1914. I. 570–572.).
14. PROF. DR. FREUD ZSIGMOND: FREUD ÖNÉLETRAJZA. Fordította és utószóval kíséri: Ignotus. (*Nyugat*, 1925. II. 101–135.)
15. Harmat, 1994. 252.
16. Hegedűs, 1988. 28.
17. Kosztolányi, 1918. 5–16.
18. Lásd: Ferenczi, 1999.
19. Lásd: Ferenczi, 1901.
20. Ízelítő a *Jövendőben* közölt Ferenczi-cikkek témáiból: A SZESZ; A MIKROKOZMOSZ CSODÁI; AZ ÖNTUDAT FEJLŐDÉSE; A LELKIISMERET EREDETE; KIRÁLYGYILKOSSÁGOK; A HŐMÉRSÉKLET HATÁSA A LÉLEKRE; A HIPNOTIZMUS BÍRÁLATA; EGY KIS FIZIOGNOMIKA; A TUDÁS MÉRLEGE; A HIT SZEREPE A GYÓGYÍTÁSBAN; KÍSÉRLETI EMBRIOLÓGIA; BIOLÓGIAI EGYSÉGSÉG; A CSODÁS ELEM AZ ÁLOMLÁTÁSOKBAN; KERESZTÉNYSÉG ÉS ORVOSTUDOMÁNY; A KÉT NEM KÉTFÉLE JELLEME. Lásd: Zsoldos, 1996.
21. Ferenczi, 1928. (Kiemelés az eredetiben.)
22. Lásd: Mészáros–Hidas, 1991.
23. *„Ha tudományos érzékű orvos fogja felszántani ezt az eddig csak regényírók által művelt területet, úgy ebből bizonyára több haszon fog ránk háramlani, mint azokból a kirándulásokból, amelyeket modern szépirodalmi írók tesznek az orvostan mezejére. Mert ha ahhoz értő ember Ibsen darabjaiban játszó degeneráltakat és paralitikusokat minden valóság nélkül szűkölködő fantazmagóriáknak ismeri fel, azoképpen a szerelem lélektana terén is csak események, eszmék és érzések regisztrálására van a költőknek jogosultságuk; mihelyt tudományos akarnak lenni, tudákosakká lesznek és együttal unalmasakká is. Példárá az »analitikus« Bourget és iskolája. / A szerelemmel – tudományosan – csak tudós foglalkozhat.”* (Ferenczi, 1901. [Ferenczi, 1999. 77.]
24. Ibsen Henrik: A TENGERSZÖNYV. Színmű öt főlvonásban. Norvégból fordította: Forbáth Sándor. Lampel R. Könyvkiadása (Wodianer F. és Fiai) R. T. Kiadványai. Budapest, 1910.
25. Ferenczi Sándor főműve, a KATASZTRÓFÁK

- A NEMI MŰKÖDÉS FEJLŐDÉSÉBEN, az 1924-es német nyelvű első kiadás – VERSUCH EINER GENTALTHEORIE – után 1928-ban a Pantheon gondozásában magyarul is megjelent. Később az angol fordítás – THALASSA: A THEORY OF GENTILITY – mintájára, THALASSA címen vált híressé a könyv, melyben Ferenczi merőben új, szokatlan aspektusból vizionálta és magyarázta az élővilág – és az emberiség – szexualitásának biológiai történelmét. A genitálteória a földtani katasztrófák során kiszáradt őstengerből – a jelképes anyaméhből – származó, szárazföldi létformára kényszerülő élőlények szexuális törekvését ábrázolja, amelyet az életadó vízbe, a gondtalan magzati környezetbe való visszatérés tudattalan vágya motivál. Grandiózus elméletével Freud elismerését is kivívta, hiszen korábbi közös gondolataikat fejlesztette tovább.
26. LEVELEZÉS, I/1. 81.
 27. Uo. 238.
 28. Uo. 244.
 29. Uo. 81.
 30. Ferenczi, 1911. (Erős, 2000. 47–52.)
 31. Uo. (Erős, 2000. 47.)
 32. Uo. (Erős, 2000. 49.)
 33. Ernest Jones: SIGMUND FREUD ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA. Magyar kiadásai, Félix Pál fordításában: Európa, 1973, 1983.
 34. Ferenczi, 1912. SCHOPENHAUERNAK GOETHÉHEZ... Lásd: 11. jegyzet első *Nyugat*-beli cím. (Erős, 2000. 54.)
 35. Lásd: Ferenczi (1932), 1996.
 36. Lásd: Ferenczi, 1918. (Erős, 2000. 59.)
 37. Lásd: Dénes, 1979. 57.
 38. LEVELEZÉS, I/1. 64–65.
 39. Uo. 95.
 40. Ferenczi, 1923. A PSZICHOANALÍZIS A GYAKORLÓ ORVOS SZOLGÁLATÁBAN. Lásd: 77. jegyzet.
 41. Krúdy, 1983. 15.
 42. Lásd: Nemes, 1998.
 43. A GÖRBE TÜKÖR carcolatai, humoreszkjei között feltűnik például a Ferenczi nevére rímelő „Berenczy idegorvos”, aki nem a „névadó” karikatúrája, hanem a pszichoanalízis vulgáris fel fogásának parodisztikus megtestesítője. Lásd: Karinthy Frigyes: AZ IDEGORVOSNÁL. Karinthy, 1975. 131–133.
 44. Lásd: Erős, 2000. 215–223.
 45. Lásd: Ferenczi, 1928.
 46. Lásd: Ferenczi, 1917. BARÁTSÁGOM SCHÄCHTER MIKSÁVAL. Lásd: 77. jegyzet.
 47. Lásd: Ferenczi, 1918.
 48. Ferenczi, 1924. IGNOTUS – A MEGÉRTŐ. Lásd: 11. jegyzet utolsó *Nyugat*-beli cím.
 49. Dóczy, 1924.
 50. Angyalosi, 2007. 153.
 51. Karinthy, 1924.
 52. Karinthy, 1921.
 53. Nemes Livia feltételezése szerint – mivel a KATASZTRÓFÁK bevezetőjében Ferenczi azt írta, hogy már 1914-től foglalkoztatta a téma, melyet Freudnak is elmondott 1915-ben Pápán, majd mestere biztatására 1919-ben a bécsi egyesületben is ismertette – nem lehet kizárni, hogy „budapesti barátainak is beszélt akkoriban új elméletéről”. (Nemes, 1998. 47.)
 54. Zsoldos, 2001. 120.
 55. Zsoldos Sándor mellett Lengyel András is több elfeledett Ferenczi-írást azonosított már, s jegyzetei közül rendszeresen közreadja a pszichoanalízissel kapcsolatos, regisztrálatlan tételeket. Lásd: Lengyel, 2001. – Mészáros Judit kutatásai szerint 1903-tól „más újságok is közölnek tudománytörténeti, ismeretterjesztő cikkeket Ferenczitől (Az Újság, a Politikai Hetilap, a Politikai Hetiszemle, a Jó Egészség)”. Ferenczi, 1999. 16.
 56. Somlyó Zoltán-interjú: FERENCZI SÁNDOR – A PSZICHOANALÍZIS TÉRHÓDÍTÁSÁRÓL. In: *Thalassa*, 1991, (2), 1: 89–90.; kötetben: Mészáros, 2000. 197–199.
 57. Lásd: Zsoldos, 2001.
 58. Freud (Sigmund): ELLENFELEIM. (Tanulmány.) – *Pesti Napló*, 1925. szeptember 11., 203. sz. 9–10.; A GIMNAZISTA LÉLEKTANA. (Tanulmány.) – *Pesti Napló*, 1926. szeptember 18., 211. sz. 3–4.; AZ ÉLET ÉRTELME. (FREUD PROFESSZOR ÚJ KÖNYVÉBŐL.) (Részlet a DAS UNBEHAGEN IN DER KULTUR c. műből.) – *Pesti Napló*, 1930. január 19., 15. sz. 43.
 59. Szilágyi Géza: FREUD ÖNÉLETRAJZA. (Tanulmány.) – *Pesti Napló*, 1925. április 12., 83. sz. 41.; Szilágyi Géza: FREUD. (Születésének 70. évfordulójára.) (Tanulmány.) – *Pesti Napló*, 1926. május 7., 102. sz. 7–8.; „AZ EMBERISMERET TUDOMÁNYÁT FREUD ALAPOZTA MEG.” (MAGYAR PSZICHOANALITIKUSOK ÜNNEPLIK A 70 ÉVES FREUDOT.) (Cikk.) – *Pesti Napló*, 1926. június 6., 125. sz. 11.; Fodor László: FREUD PROFESSZOR ÉS A FIAM. (Jelenet.) – *Pesti Napló*, 1928. április 12., 84. sz. 9.; Szász Zoltán: ÖDIPUSZ-KOMPLEXUM. (Elm.) – *Pesti Napló*, 1928. szeptember 8., 204. sz. 43.; „GOETHE KÖZEL JUTOTT A PSZICHOANALÍZISHEZ...” (FREUD PROFESSZOR BESZÉDE A GOETHE-DÍJ KIOSZTÁSÁKOR.) (Frankfurti tudósítás.) – *Pesti Napló*, 1930. augusztus 30.,

196. sz. 4.; Szántó Rudolf: FREUD HETVENÖT ÉVES. (Cikk.) – *Pesti Napló*, 1931. május 6., 101. sz. 2.

60. Lásd: Ferenczi, 1928. – Elismerés illeti Lengyel Andrást, aki az *Est*-lapok repertóriumának hiányos dokumentációját észrevette, és fölfedezte ezt az elfelejtett interjút, amelyben Ferenczi az újságíró kérdésére élete legfontosabb művéről mint „alkotásról” beszél.

61. Bálint György (b. gy.): A LEGNAGYOBB NÉMET IRODALMI DÍJAT KAPTA MEG FREUD. (DR. FERENCZI SÁNDOR A 75 ÉVES FREUDRÓL.) (Cikk a Goethe-díj odaítéléséről.) – *Pesti Napló*, 1930. augusztus 5., 176. sz. 6.

62. Lásd: Ferenczi, 1932.

63. Lásd: Kosztolányi, 1933; Mészáros, 2000. 54.

64. Lásd: <http://www.literatura.hu/irok/xxszazad/euproza/dhlawrence.htm>

65. Lásd: Mészáros, 2000. 19–67.

66. Ignotus, 1933.

67. Karinth Frigyes: FELKELÉS. ELMÉLKEDÉSEK AZ ÁGYBAN FÉL TÍZKOR. DR. FERENCZI SÁNDORNAK. (IN: Karinth, 1975. 137–139.)

68. Karinth, 1933.

69. Márai, 1933a.

70. Márai, 1933b.

71. Kosztolányi, 1933.

72. LÉLEKELEMZÉS, 1933. 2.

73. Uo. 6. – Freud bevezetője Szilágyi Géza fordításában jelent meg az emlékkönyvben.

74. Uo. 8.

75. Dénes, 1970, 1972, 1979.

76. „Axel Hoffer említi Grubrich-Simitis nyomán, hogy ha Freud a pszichoanalízis atyja, akkor Ferenczi az anyja.” Lásd: Benedek László: AZ ANALITIKUS IS EMBER. GONDOLATOK FERENCZI SÁNDORRÓL. *Thalassa*, 1995. (6), 1–2: 143–162.

77. A *Thalassa* – a Ferenczi Sándor Egyesület folyóirata – rendszeresen közli Ferenczi Sándor „elfelejtett írásait”: SZUGGESZTŐ ÉS PSZICHOANALÍZIS. (*Gyógyászat*, 1911. április 9. [51], 15: 242–246.) *Thalassa*, 2006. (17), 2–3: 187–195.; BARÁTSÁGOM SCHÄCHTER MIKSÁVAL. (*Gyógyászat*, 1917. december 30. [57], 52: 26–27.) *Thalassa*, 1992. (3), 2: 140–143.; RECENZIO OTTO GROSS „HÁROM TANULMÁNY A BELSŐ KONFLIKTUSRÓL. ÉRTEKEZÉS A SZEXOLÓGIA TERÜLETÉRŐL.” C. KÖNYVÉRŐL. Friedrich Melinda fordításában: *Thalassa*, 2006. (17), 2–3: 197–201.; A PSZICHOANALÍZIS A GYAKORLÓ ORVOS SZOLGÁLATÁBAN. (A Kassai Magyar Orvosegyesület meghívására 1923. február 2-án tartott előadás:

Gyógyászat, 1923. június 10. [63], 23: 332–333. és június 17. 24: 350–351.) *Thalassa*, 2007. (18), 1: 107–117.; A HIT SZEREPE A GYÓGYÍTÁSBAN. (P. C. Kalloch cikkének fordítása, Ferenczi rövid kommentárjával. Eredetileg: *Gyógyászat*, 1904. [44], 1: 12–13. A szöveg csekély változtatással megjelent még: *Jövendő*, 1904. [2], 3: 47–49.) *Thalassa*, 1996. (7), 2: 157–159.; ÖNÉLETRAJZ. Budapest, 1925. aug. 1. (Gulyás Pál hagyatékából, OSZK, Kézirattár, közreadta: Lengyel András.) *Thalassa*, 2001. (12), 1: 143–144.; ÉROTIKUS NEHÉZSÉGEK A HÁZASSÁGBAN. G. Grodeckkel. (Eredetileg megjelent a *Die Arche* című folyóirat 1925. november 11-i számában.) Pfitzner Rudolf fordításában: *Thalassa*, 2000. (11), 2–3: 221–228.; GULLIVER-FANTÁZIÁK. (Eredetileg angolul GULLIVER PHANTASIES címmel a New York Society for Clinical Psychiatry 1926. december 9-én tartott éves összejövetelének nyitóelőadása.) *Thalassa*, 2005. (16), 1: 98–115.; PSZICHOTERÁPIAI JELSZAVAK. (*Pesti Napló*, 1928. máj. 27.) *Thalassa*, 2001. (12), 1: 144–145.; A SZERELEM VÉGSŐ TITKAI. BESZÉLGETÉS DR. FERENCZI SÁNDORRAL AZ EMBERI ÉS ÁLLATI ÉLET ŐSI KEZDETEIRŐL ÉS FEJLŐDÉSÉRŐL A MAI FORMÁKIG. (*Pesti Napló*, 1928. december 25. 53–54.) *Thalassa*, 2006. (17), 2–3: 203–206.; ELŐSZÓ ÉS ZÁRÓ MEGJEGYZÉSEK AZ „EGY PROLETÁRLÁNY GYERMEKKORA. FELJEGYZÉSEK EGY 19 ÉVES ÖNGYILKOS LÁNY ELSŐ TÍZ ÉLETÉVÉRŐL” CÍMMEL KÖZREADOTT DOKUMENTUMHOZ. (Eredetileg németül: VORBERICHT UND SCHLUSSBEMERKUNGEN ZU „AUS DER KINDHEIT EINES PROLETARIERMÄDCHENS”. In: *Zeitschrift für Psychoanalytische Pädagogik*, [3], 5–6: 141–172.) Martényi Erzsébet fordításában: *Thalassa*, 2004. (15), 3: 127–154.; MAGATARTÁSTAN. (*Századunk*, 1930. 524–525.) *Thalassa*, 2005. (16), 1: 117–118.

78. A Nemzetközi Pszichoanalitikus Egyesület tagszervezeteként 1913. május 19-én megalakult Budapesti Csoport elnöke Ferenczi Sándor, alelnöke Hollós István, titkára Radó Sándor, pénztárosa Lévy Lajos lett. Freud monográfiusa, Ernest Jones beszámolója szerint: „Magam is jelen voltam a csoport második ülésén; Ferenczi szokott szellemes modorában tájékoztatott, hogy a fennmaradó tagra, Ignotusra ruházták a közönség funkcióját.” (Ernest Jones: SIGMUND FREUD ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA. Ford.: Félix Pál, Bp. 1983. 376.) Tehát a kis létszámú szervezetben a tisztviselők mellett Ignotus képviselte a tagságot, ő volt az egyetlen valódi tag, ezen élcelődik a lap rövid üdvözlő szövegét megfogalmazó Ferenczi.

79. Prof. Dr. Sigmund Freud A PSZICHOANALÍZIS EGY NEHÉZSÉGÉRŐL című, a *Nyugat*nak ajánlott cikke a folyóirat 1917. január 1-jei számában jelent meg (X. évf. I. 47–52.). A szerző levélbeli megjegyzése tanulmányának magyar fordítására utal: értelemszerűen a magyar szöveget nem érti, melyet minden bizonnyal Ignotus fordított. – Nyolc évvel később Freud önéletrajzát is lefordította Ignotus; a szöveg vezető helyen

jelent meg a *Nyugat* 1925. augusztus 1-jei, 14–15. számában, a fordító utószavával (1925. II. 101–135.).

80. Freud és Ferenczi leveleiben így rövidítette a pszichoanalízist.

81. Freud 1918 nyarán a tátrai Csorba-tó mellett pihent családjával; az utazást és a szállásfoglalást lelkes magyar munkatársa és barátja, Ferenczi Sándor intézte.

Irodalom

- Angyalosi Gergely (2007): A KÉNYELMETLEN TÚLÉLŐ. In: A. G.: IGNOTUS-TANULMÁNYOK. KÖZELÍTÉSEK AZ „IMPRESSIONISTA” KRITIKA PROBLÉMÁJÁHOZ. Klasszikusok. Az Irodalomtudomány és kritika társosozata. Universitas Kiadó, 153–178.
- Dénes Zsófia (1970): SZIVÁRVÁNY. Gondolat Kiadó, 411–18., 47–65.
- Dénes Zsófia (1972): FERENCZI SÁNDOR. *Vigilia*, (38), 3: 196–200.
- Dénes Zsófia (1979): FERENCZI SÁNDOR ÉS SIGMUND FREUD.; FREUD ÉS FERENCZI. In: D. Zs.: SZIVÁRVÁNY PESTTŐL PÁRISIG. Gondolat Kiadó, 51–72., ill. 177–188.
- Dóczy Jenő (1924): IGNOTUS IRODALOMTÖRTÉNETI SZEREPE ÉS JELENTŐSÉGE. *Nyugat*, december 2. (17), 23: 672–696.
- Erős Ferenc (szerk.) (2000): FERENCZI SÁNDOR. Magyar Panteon, Új Mandátum Könyvkiadó.
- Erős Ferenc (2004): MIÉRT FERENCZI? In: E. F.: KULTUSZOK A PSZICHOANALÍZIS TÖRTÉNETÉBEN. EGY FERENCZI-MONOGRÁFIA VÁZLATA. Jászöveg-könyvek, 35–54.
- Erős Ferenc–Székács Judit (2008): „VÁLTAKOZVA ÉGTÜNK ÉS FAGYOSKODTUNK”. FERENCZI SÁNDOR ÉS ERNEST JONES KAPCSOLATA LEVELEIK TÜKRÉBEN. In: Erős Ferenc–Lénárd Kata–Bókay Antal (szerk.): TYPUS BUDAPESTIENSIS. TANULMÁNYOK A PSZICHOANALÍZIS BUDAPESTI ISKOLÁJÁNAK TÖRTÉNETÉRŐL ÉS HATÁSAIRÓL. *Thalassa*, 2008. 53–78.
- Ferenczi Sándor (1901): A SZERELEM A TUDOMÁNYBAN. *Gyógyászat*, (41), 12: 190–192. Újraközzölve: in: FS, 1999. 76–79.
- Ferenczi Sándor (1911): ANATOLE FRANCE MINT ANALITIKUS. *Huszedik Század*, 2: 151–157. Kötetben: Erős, 2000. 47–52.
- Ferenczi Sándor (1918): A LÉLEK ISMERŐJE. *Színházi Élet*, december 22–29. (7), 51: 17. Kötetben: Erős, 2000. 59.
- Ferenczi Sándor (1928): A SZERELEM VÉGSŐ TITKA. „AZ ÁLLATVILÁG, DE AZ EMBER IS ÖRÖKRE VISSZAVÁGYIK A TENGERBE...” (Interjú.) *Pesti Napló*, december 25. 53–54. Újraközzölve: *Thalassa*, 2006. (17), 2–3: 203–206.
- Ferenczi Sándor (1932): NYILATKOZAT. *A Toll*, (5), 32: 195–196. Újraközzölve: in: Mészáros (2000): 204–205.
- Ferenczi Sándor (1996): KLINIKAI NAPLÓ, 1932. Akadémiai Kiadó.
- Ferenczi Sándor (1999): A PSZICHOANALÍZIS FELÉ. FIATALKORI ÍRÁSOK 1897–1908. Sajtó alá rendezte és szerkesztette: Mészáros Judit. Osiris.
- Ferenczi, Sándor–Ernest Jones (2008): BRIEFE / LETTERS / LEVELEK 1911–1933. *Thalassa*, (19), 2: 15–76. (Magyarul: 77–112.)

- Freud, Sigmund, Almásy Endre stb. (1933): LÉLEKELEMZÉSI TANULMÁNYOK. DOLGOZATOK A PSZICHOANALÍZIS FŐBB KÉRDÉSEIRŐL. Somló Béla Könyvkiadó. Reprint: Párbeszéd Kiadó (1993). Lásd: LÉLEKELEMZÉS.
- Freud, Sigmund–Ferenczi Sándor (2000): LEVELEZÉS, 1908–1911. I/1. kötet. Szerkesztette: Eva Brabant, Ernst Falzeder, Patrizia Giampieri-Deutsch, Haynal André irányításával. A magyar kiadást előkészítette: Erős Ferenc és Kovács Anna. Fordította: Berényi Gábor, Schulcz Katalin és mások. Thalassa Alapítvány–Pólya Kiadó. Lásd: LEVELEZÉS.
- Harmat Pál (1994): FREUD, FERENCZI ÉS A MAGYARORSZÁGI PSZICHOANALÍZIS. A BUDAPESTI MÉLYLÉLEKTANI ISKOLA TÖRTÉNETE, 1908–1993. Második, átdolgozott és bővített magyar nyelvű kiadás. Bethlen Gábor Könyvkiadó, Szombathely.
- Hegedüs Géza (1988): FERENCZI ÉS AZ IRODALOM. In: Dr. FERENCZI SÁNDOR EMLÉKKÖTET. *Borsodi Orvosi Szemle (Borsod's Medical Journal)*. Főszerkesztő: dr. Madácsy László. A kötetet összeállította: dr. Aszódi Imre. A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Kórház-Rendelőintézet Igazgatósága, Miskolc. 28–29.
- Ignotus (1933): BÚCSÚZTATÓ. *Magyar Hírlap*, május 28. Újraközzölve: *Thalassa*, 1999. (10), 1: 148–150.; Mészáros, 2000. 37–41.
- Karinthy Frigyes (1921): CAPILLÁRIA. Kultúra, Budapest.
- Karinthy Frigyes (1924): IGNOTUS. *Nyugat*, 23. sz. II. 697–698.
- Karinthy Frigyes (1933): LÉLEKBÚVÁR. FERENCZI SÁNDOR HALÁLÁRA. *Pesti Napló*, május 28. 38. Kötetben: Karinthy, 1984. 115–118.; Mészáros, 2000. 43–46.
- Karinthy Frigyes (1975): GÖRBE TÜKÖR. KARCOLATOK, HUMORESZEK. Szerkesztette és a szöveget gondozta: Ungvári Tamás. Karinthy Frigyes összegyűjtött művei. Szépirodalmi Könyvkiadó.
- Karinthy Frigyes (1984): SZAVAK PERGŐTÜZÉBEN. Válogatta és a szöveget gondozta: Ungvári Tamás. Szépirodalmi Könyvkiadó.
- Kosztolányi Dezső (1918): ORVOSI KONZÍLIUM. *Esztenő*, április 5. I. évf. 4. sz. 5–16. Újraközzölve: *Helikon*, 1990. 2–3. sz. 293–296.; Mészáros, 2000. 189–193.
- Kosztolányi Dezső (1933): FERENCZI SÁNDOR. *Nyugat*, június 16. (26), 12: 663–665. Kötetben: Kosztolányi, 1977. 127–130.; Mészáros, 2000. 53–56.
- Kosztolányi Dezső (1977): EGY ÉG ALATT. Összeállította és a szöveget gondozta: Réz Pál. Szépirodalmi Könyvkiadó.
- Krúdy Gyula (1983): ÁLMOSKÖNYV. TENYÉRJÓSLÁSOK KÖNYVE. Szerkesztette és a szöveget gondozta: Barta András. Kilencedik, bővített kiadás. Szépirodalmi Könyvkiadó.
- Lengyel András (2001): FERENCZI SÁNDOR ELFELEJTETT ÍRÁSAL. *Thalassa*, (12), 1: 142–150.
- Márai Sándor (1933a): FERENCZI SÁNDOR. *Ujság*, május 23. 7. Kötetben: Mészáros, 2000. 27–30.
- Márai Sándor (1933b): ÉLŐK ÉS HOLTAK. FERENCZI SÁNDOR. *Brassói Lapok*, június 14. 11–12. Újraközzölve: *Thalassa*, 1999. I. 151–153.; Mészáros, 2000. 47–50.
- Márai Sándor (1937): A LÉLEKIDOMÁR. *Új Idők*, január 17. XLIII. évf. 3. sz. 89–90.
- Mészáros Judit–Hidas György (1991): A PÁLYAKEZDŐ FERENCZI. *Thalassa*, (2), 1: 44–53.
- Mészáros Judit (szerk.) (2000): IN MEMORIAM FERENCZI SÁNDOR. Józsoveg Műhely.
- Nemes Lívía (1998): KARAKTER ÉS KORSZELLEM. PÁRHUZAMOK FERENCZI SÁNDOR ÉS KARINTHY FRIGYES KÖZÖTT. In: N. L.: ALKOTÓ ÉS ALKOTÁS. Animula, Budapest, 42–49.
- Széchenyi Ágnes (2008): VÉSZI JÓZSEF, A MŰHELYTEREMTŐ ÉS DINASZTIAALAPÍTÓ (1859–1940). *Budapesti Negyed*. Lap a városról. EMANCIPÁCIÓ UTÁN II. 60. szám, nyár, 243–271.
- Zsoldos Sándor (1996): FERENCZI SÁNDOR, A PUBLICISTA. *Thalassa*, (7), 2: 137–179.
- Zsoldos Sándor (2001): PSZICHOANALÍZIS A LITERATÚRÁBAN. ADALÉKOK FERENCZI SÁNDOR IRODALMI KAPCSOLATAIHOZ. *Thalassa*, (12), 1: 119–141.